

Görel Granström

Familjen och brottsoffret

För den som har blivit utsatt för ett brott anses möjligheten att få berätta om sin utsatthet, vad man varit med om, och att bli tagen på allvar, som centrala delar i brottsoffrets möte med rättsväsendet. Det har diskuterats hur offer får upprättelse; är det genom att få ekonomisk kompensation, genom att förövaren straffas eller genom att bli lyssnad på i den rättsliga processen? Möjligheten för brottsoffret att få komma till tals och berätta i en rättegång har lyfts fram som en särskilt viktig brottsofferpolitisk fråga i den internationella viktimologiska diskursen. Detta beroende på att brottsoffrets juridiska status ser mycket olika ut i olika rättstraditioner. Att brottsoffret kan vara part i målet, som är fallet i den svenska rättstraditionen när offret ses som målsägande, är relativt ovanligt. Mera vanligt är att brottsoffret hörs som vittne, med det begränsade inflytande över processen som det för med sig. Men även i den svenska kontexten, med en förhållandevis stark rättslig status för de flesta brottsoffer, finns vissa problem. Till exempel genomfördes år 2006 en reform som gav barn som bevittnar våld mellan närstående möjlighet till ekonomisk kompensation i form av brottsskadeersättning. De definieras som brottsoffer men ses inte som målsägande. De har bevittnat ett brott men anses av lagstiftaren inte själva ha blivit utsatta för brott. Man kan se reformen som en sorts kompromiss mellan en brottsofferdiskurs som lyfte fram barn som bevittnar våld som en särskilt utsatt grupp och en juridisk diskurs som inte var beredd att utöka målsägandebegreppets räckvidd. De här barnen har alltså möjlighet att få upprättelse i form av ekonomisk kompensation, men möjligheten att vara part i processen som målsägande, trots att de ses som brottsoffer, har de inte.

Den här artikeln ger en bakgrund till dagens svenska brottsofferdiskurs, med ett särskilt fokus på den framväxande regleringen av målsägandens partställning, där målsägandebegreppet och brottsofferbegreppet ibland

kommer i kollision med varandra. En sådan kollision är frågan om anhörigas ställning som målsägande. När kan en anhörig till någon som utsatts för brott ses som målsägande och få partställning, hur har reglerna förändrats och vad kan tänkas komma att ske i dessa frågor framöver?

1 En framväxande brottsofferdiskurs

Brottsofferfrågorna har under senare år fått ett allt större utrymme i den svenska samhällsdebatten. Det finns en politisk vilja att genom lagstiftning tydliggöra samhällets ansvar för att brottsoffer ska få rätt till hjälp, stöd och upprättelse.¹ Frågan om vilka behov brottsoffer har och vilka rättigheter de ska kunna hävda i sitt möte med rättsväsendet har lett till åtskilliga lagstiftningsreformer i Sverige, exempelvis rätten till juridiskt stöd i rättsprocessen i form av lagen om målsägandebiträde, rätten till stödperson, förändrade regler angående kränkningersättning och ett förtydligande av socialtjänstens ansvar för brottsoffer.² Det kan konstateras att brottsofferfrågan kommit allt mer i fokus de senaste 30 åren och att brottsoffers rättigheter stärkts. Samtidigt varnas i olika sammanhang för negativa effekter, att de senaste årens fokus på brottsofferfrågor fått som konsekvens en ökad kriminalisering, straffskärpning och utvidgning av användandet av straffprocessuella tvångsmedel. Det diskuteras också om denna utveckling kan leda till att rättsstatliga principer som rättssäkerhet för den misstänkte kan komma att få stå tillbaka genom att brottsoffrets rättigheter ställs mot gärningspersonens.³

Lagreformerna har stöd både hos den allmänna opinionen och inom den viktimologiska forskningen, som länge fokuserade sina insatser på att definiera vilka brottsoffergrupper som är särskilt utsatta och vilka stöd-

¹ Åkerström, Malin och Sahlin, Inger (red.), *Det motspänstiga offret*, Lund 2001.

² Se t.ex. Ljungwald, Carina, *Brottsoffret – en trojansk häst i den svenska socialtjänstlagen*, i Lernestedt, Claes och Tham, Henrik (red.), *Brottsoffret och kriminalpolitiken*, Stockholm 2011, Mannelqvist, Ruth, *Brottsoffers möjlighet till upprättelse och kompensation vid kränkning*, *Juridisk Tidskrift* 2005/06 s. 790–808, Lindgren, Magnus, *Brottsoffer i rättsprocessen. Om ideala brottsoffer och goda myndigheter*, Stockholm, 2004, Persson, Åsa, *De politiska partiernas rättspolitik*, Uppsala 2004.

³ Träskman, Per Ole, *Brottsoffrets roll i brottmålsrättegången*, *Nordisk Tidskrift för Kriminalvidenskab*, 2009 s. 262–276, Tham, Henrik, *Brottsoffret, kriminalpolitiken och kriminologin*, *Nordisk Tidskrift för Kriminalvidenskab*, 2006 s. 147–159, Tham, Henrik, *Brottsoffrets uppkomst och framtid*, i Åkerström, Malin och Sahlin, Ingrid (red.) *Det motspänstiga offret*, Lund, 2001.

behov de har. På senare tid har dock fokus i forskningen skiftat. Nu ses istället en rörelse mot att lyfta upp frågor om behov och intressen som är gemensamma för olika brottsoffergrupper, oavsett sårbarhet och utsatthet.⁴ Med utgångspunkt i teorin om det ideala offret, dvs. att det finns en föreställning om hur ett offer bör uppträda för att få legitimitet i samhällets ögon och status som brottsoffer, och den kritik som teorin mött, kan frågan om brottsoffrets ställning i straffprocessen problematiseras. Detta särskilt när dessa frågor om föreställningar om offer kopplas till en internationell diskurs om brottsoffrets delaktighet och utrymmet för känslor i rättssalen, om ilska som drivkraft för en omvärdering av offeridentitet och om hur tillit till rättsliga institutioner kan upprätthållas.⁵

I en internationell kontext har en av kärnfrågorna handlat om brottsoffrets rättsliga ställning i straffprocessen.⁶ Detta beror på att brottsoffret i många rättstraditioner enbart har rollen av ett vittne i rättsprocessen och därför mycket begränsade möjligheter att vara aktiv. Därför har brottsoffers rätt att komma till tals i rättegången setts som en central fråga för brottsofferrörelser i olika länder. Detta har också lett till införandet av s.k. victim impact statements i rättsprocessen, dvs. att brottsoffret ges möjlighet att skriftligt eller muntligt berätta för rätten om sin utsatthet som brottsoffer.⁷ Reformen har varit kontroversiell, motståndarna har pekat på risken att brottsoffret på ett otillbörligt sätt påverkar dömandet genom känslofyllda uttalanden som kan vara svåra för domare att stå emot. Det har också anförts att brottsoffrets framflyttade position riskerar att leda till krav på strängare straff. Förespråkarna pekar istället på att detta är ett

⁴ Goodey, Jo, *Victims and Victimology. Research, Policy and Practice*, Essex 2005, Lindgren, Magnus m.fl., (red.) *Utsatta och sårbara brottsoffer*, Stockholm 2004, Nilsson, Bo, *Brottsoffer: offerskapets innebörder och villkor i (o)säkerhetens kultur*, Umeå 2003.

⁵ Schuster, Mary Lay och Proppen, Amy, Degrees of Emotion: Judicial Responses to Victim Impact Statements, *Law, Culture and the Humanities*, 2010, 6:75–104, van Dijk, Jan, Free the Victim: A Critique of the Western Conception of Victimhood, *The International Review of Victimology*, 2009 vol. 16. 1–33, Christie, Niels, The Ideal Victim, i Fattah, Ezzat, (ed.), *From Crime Policy to Victim Policy. Reorienting the Justice System*, MacMillan 1986.

⁶ Walklate, Sandra, *Imagining the Victim of Crime*, Maidenhead 2007, Spalek, Basia, *Crime Victims. Theory, Policy and Practice*, Basingstoke 2005, Erez, Edna and Rogers, Linda, Victim Impact Statements and Sentencing Outcomes and Processes, *British Journal of Criminology*, vol. 39, no. 2 1999 p. 216–239.

⁷ Wallace, Harvey, *Victimology. Legal, Psychological, and Social Perspectives*, Pearson Education 2007.

sätt för brottsoffer att berätta om vad de utsatts för, och för såväl förövare som domstolens ledamöter att se vilka konsekvenser ett brott kan få.⁸

I Sverige kan brottsoffret bli part i målet om han eller hon ses som målsägande, dvs. enligt de processrättsliga reglerna är att definiera som ”den, mot vilket brott är begånget eller som därav blivit förnärad eller lidit skada.”⁹ Brottsoffret kan då genom att biträda åklagarens talan eller yrka på skadestånd få partställning, vilket innebär möjlighet att själv ställa frågor till den tilltalade under rättegången, lägga fram bevisning samt tala till rättsens ledamöter.¹⁰

2 Målsägandebegreppets historik

Den historiska beskrivningen av målsägandens rättsliga ställning i en svensk kontext tar sin utgångspunkt i ett medeltida samhälle där straffrättsliga sanktioner var en fråga mellan parterna, dvs. mellan offer och förövare. Offret ansvarade då för att driva frågan och hade en rätt och en skyldighet att se till att förövaren ställdes inför rätta.¹¹ Denna plikt var kopplad till föreställningar om ära och vedergällning och sågs som en naturlig rätt för offret. Detta förändrades över tid och statens ansvar för processen blev allt tydligare, samtidigt som såväl offer som förövare kom i skymundan. Utvecklingen har beskrivits som att staten i slutändan stal konflikten från parterna.¹² Numera är det polis och åklagare som ansvarar för utredningen och för att driva saken till rättegång och såväl målsägande som den anklagade kan ses som något mer marginaliserade.

I forskningen har det beskrivits att i den medeltida rätten framstod frågan om vem som var målsäganden som självklar och en mer allmän definition fanns inte. Däremot kunde det av själva lagreglerna emellanåt

⁸ Dignan, James, *Understanding Victims and Restorative Justice*, Maidenhead 2005.

⁹ Rättegångsbalken 20 kap. 8 § 4 st.

¹⁰ Heuman, Lars, *Målsägande*, Stockholm 1973 s. 61.

¹¹ Lindstedt Cronberg, Marie, Från målsägare till brottsoffer. Målsägarrätten i ett historiskt perspektiv, i Bergenlöv, Eva, Lindstedt Cronberg, Marie och Österberg, Eva, (red.) *Offer för brott. Våldtäkt, incest och barnamord i Sveriges historia från reformationen till nutid*. Lund 2002, Olivecrona, Karl, *Rättegången i brottmål enligt RB*, 3:e omarbetade upplagan, Stockholm 1968.

¹² Christie, Niels, Conflict as Property, *British Journal of Criminology*, Vol. 17, No. 1 1977 p. 1–15.

framgå vem som ansågs ha ställning av målsägande.¹³ Inte heller i 1734 års lag finns en definition av begreppet. Däremot var plikten för målsägande att ange allvarliga brott tydligt uttryckt i Straffbalken som i 1 kap. 1 § stadgade att "Lifssaker, och andra grofva misssierningar, skola utan uppskof för Rätta angifvas. Gör målsäganden thet ej, utan lägger them neder; böte tjugu daler, eller mera ..."

I förslaget till Allmän Criminallag år 1832 återfinns för första gången en legaldefinition av begreppet målsägande i form av en beskrivning av begreppet som det uppfattades i praxis.¹⁴ I förslaget till rättegångsbalk, 2 kap. 8 § stadgades att "Enskild målsägande är den, mot hwilken brottet begånget är, eller som deraf eljest förnärmas blifwit eller skada lidit; så ock den, som för den förnärmas eller skadade målsmannarätt äger." Lagkommittén förslag innehöll omfattande motiv, men när det gäller stadgandet som definierar målsägande är motiven tyvärr sparsmakade. Det sägs bara, "Jemte det man ansett nödigt att bestämdt utmärka, hwad som förstås med benämningen af en enskild målsägande" i samband med en förklaring till varför vissa grövre brott, som inte hörde under allmänt åtal, efter angivelse av målsäganden kunde åtalas av det allmänna.¹⁵

1832 års förslag ledde inte till någon lagreform, utan istället tillsattes en lagberedning som år 1844 presenterade ett förslag till straffbalk. I förslagets 8 kapitel som reglerade skadestånd, stadgades i 9 § att "Målsägande är den, mot hwilken brott begånget är, eller som deraf förnärmas blifwit eller skada lidit; så ock den, som för den förnärmas eller skadade målsmannarätt äger eller eljest satt är att talan föra." Lagberedningen motiverade placeringen av den processrättsliga bestämmelsen i straffbalken på följande sätt:

"Då Beredningen ansett det böra tydligen bestämmas, hwem som skall anses för målsägande i brottmål, har det funnits mest passande att i slutet av detta kapitel införa ett ur förslaget till Rättegångsbalk, senare delen, 2 kap. 8 §, hemtat stadgande i detta ämne."¹⁶

¹³ Björling, Carl G. E., *Om bötesstraffet i den svenska medeltidsrätten*, Lund 1893 s. 47.

¹⁴ Heuman 1973 s. 34. För en beskrivning av 1832 års förslag till Allmän criminallag, se t.ex. Häthén, Christian, *Straffvetenskap och kriminalpolitik. De europeiska straffteorierna och deras betydelse för svensk strafflagstiftning 1906–1931. Tre studier*. Lund 1990, s. 194 ff. och Agge, Ivar, *Straffrättens allmänna del. Föreläsningar. Första häftet*, Stockholm 1967.

¹⁵ Förslag till Allmän criminallag, 2 uppl. 1839, Motiv s. 102.

¹⁶ Förslag till Straffbalk, Motiver, 1844 s. 19.

Några år senare, i 1849 års förslag till rättegångsbalk, återfinns stadgandet om målsägande i förslagens senare del, i kapitel 2 som reglerade upptäckande och åtal av brott.¹⁷ Detta motiverades på följande sätt:

”Ehuru i 8 kap. 9 § af nya förslaget till Straffbalk influtit bestämmelse hwad med målsägande förstås, har dock Beredningen trott denna bestämmelse, som egentligen tillhör Rättegångsbalken och derifrån bliwit öfverförd till Straffbalken, af anledning att förslaget dertill afgafs särskildt, destoheldre böra här förekomma, som den i Straffbalken enbart afser rättigheten till skadestånd, men ej de flera förhållanden, hwarpå den jemwål skall lämpas, såsom målsägandens rätt att sjelf åtala brott samt allt hwad som angår sätet och willkoren för en sådan talans utförande. Beredningen har således bibehållit 8 § i förewarande kapitel, dock med förändring af dess redaktion till likstämmighet med den motsvarande § i Straffbalken, hwilken framdeles torde kunna utbytas mot hänvisning till den här intagna.”¹⁸

Slutligen, i 1864 års strafflag, återfinns bestämmelsen återigen i kapitlet om skadestånd. Först när brottsbalken trädde i kraft flyttades definitionen till rättegångsbalkens 20 kapitel 8 §.¹⁹ Olivecrona menar att den tanke som låg bakom definitionen av målsäganden i 1864 års strafflag går tillbaka på vedergällningsläran. En naturlig rätt att kräva vedergällning tillkommer den som blivit kränkt genom ett brott och egentligen avses den vars vedergällningsbegär är berättigat enligt vissa förutsatta principer av naturrättslig grund.²⁰

3 Målsägandens åtalsrätt

Målsägandens åtalsrätt har beskrivits som något som är djupt förankrad i den svenska rättstraditionen.²¹ Från att ha varit något som var målsägandens sak att bestämma över, att reagera på en kränkning och utkräva hämnd för att upprätthålla sin ära, skedde utvecklingen mot ett rättssamhälle genom att målsäganden anmodades att låta tinget hantera konflikten. Målsäganden var under medeltiden den huvudsakliga åklagaren och även i 1734 års lag var målsägandens åtalsrätt den primära och det allmänna åtalet subsidiärt, även om den praktiska tillämpningen antagligen såg annorlunda

¹⁷ Förslag till Rättegångsbalk, 1849 s. 112.

¹⁸ Förslag till Rättegångsbalk, Nya motiver, 1849 s. 61.

¹⁹ Olivecrona 1968 s. 71.

²⁰ Olivecrona 1968 s. 79.

²¹ Olivecrona 1968 s. 68 f.

ut redan under 1700-talet. Det fanns också, som konstaterats ovan, i 1734 års lag en åtalsplikt för målsäganden vid grova brott. Om målsäganden lät bli att åtala kunde han straffas med böter.²² I 1864 års strafflag slogs dock fast att den allmänna åtalsrätten skulle vara primär även om det enskilda åtalet formellt var likställt med det offentliga, men genom rättegångsbalkens ikraftträdande ändrades detta och den enskilda åtalsrätten blev subsidiär till den allmänna.²³

Att den enskilda åtalsrätten fortfarande finns kvar i rättegångsbalken, även om dess betydelse i praktiken är ytterst marginell, har beskrivits som beroende av två faktorer. Den ena bygger på tradition, och tolkningen handlar om att gamla rättsåskådningar fortfarande lever kvar. Det skulle ses som främmande för det allmänna rättsmedvetandet att inte ha möjlighet att genom enskilt åtal reagera mot brottsliga handlingar. Den andra faktorn handlar om att det enskilda åtalet fyller en kontrollfunktion, ett verktyg att ta till om den offentliga åklagarmyndigheten inte sköter sina åtaganden.²⁴

3.1 En rättighet av högst personlig natur

Målsäganden är således, enligt rättegångsbalkens 20 kap. 8 § 4 st. den mot vilken brott är begånget eller som därav blivit förnärad eller lidit skada. Heuman har beskrivit de tre olika rättsfakta som konstituerar målsäganderätten som att de till sin innebörd är vaga och mångtydiga.²⁵ Ekelöf instämmer i kritiken och betecknar den juridiska konstruktion som tillämpningen av lagrummet utgår från – att det för varje straffstadgande finns ett bestämt skyddsintresse vilket utgör angreppsobjektet för brottet – som att den har ett ”påfallande drag av godtycklighet”.²⁶ Definitionen har konstaterats omfatta en rätt snäv krets av personer, och målsäganderätten är också en rättighet av personlig natur som inte kan överlätas eller gå i arv. Exempelvis omfattar definitionen av målsägande inte anhöriga till den som dödats på grund av brott. Denna snäva tolkning av målsägandebegreppet avseende rätten för anhöriga att föra talan kritiserades redan på 1930-talet av Hassler som beskrev situationen som att

²² Ekelöf, Per Olof, *Rättegång. Andra häftet*, Åttonde upplagan, Stockholm, 1996 s. 59. Se även Straffbalken 1 kap. 1 § i 1734 års lag.

²³ Olivecrona 1968 s. 69. Ekelöf 1996 s. 59.

²⁴ Olivecrona 1968 s. 70, Ekelöf 1996 s. 61 ff.

²⁵ Heuman 1973 s. 33.

²⁶ Ekelöf 1996 s. 67.

”en praxis, som ej vill ge fader eller moder till genom brott dödad person rätt att föra ansvarstalan för brottet knappast överensstämmer med den allmänna rättsuppfattningen i Sverige.” Samt att

”Argumentet att de statliga åklagarmyndigheterna ha att ex officio tillvarata det allmänna intresset att rättvisa skipas i sådana maktpåliggande fall kan icke äga tillräcklig tyngd i ett land, där gemene man sedan urminnes tid varit van att själv få beivra brott varigenom han lidit förnärmelse eller skada. Praxis i fråga om målsäganderätt vid dödande går ej väl ihop med den vidsträckta enskilda åtalsrätten i vår rättsordning.”²⁷

Den här tolkningen i praxis av målsägandebegreppet innebar, ända fram till processreformen år 1942, att anhöriga hade en mycket marginaliserad ställning. Det beskrevs, enligt Ekelöf, i den politiska debatten som att svensk rätt präglades av principen att det gick att föra ansvarstalan mot den som dödade ens hund, men inte mot den som dödade ens son.²⁸

I rättegångsbalken finns numera stadganden som ger anhöriga samma rätt som målsäganden, i vissa fall, och som ger dem möjlighet att ange brott och föra ansvarstalan. Det handlar framför allt om fall där någon dödats genom brott och där hans eller hennes anhöriga får partiell målsägandeställning, dvs. de får samma rätt som målsägande men de ska inte betecknas som målsägande.²⁹ Detta förklaras genom att det är den som dödats som utsatts för brott och som därför är målsägande, men att just då någon dödats genom brott kan anhöriga känna behov av att medverka till brottets beivrande. Även i de fall där en målsägande avlider efter det att han eller hon utsatts för brott kan de anhöriga få partiell målsägandeställning.³⁰ De anhöriga som avses är de som Olivecrona kallar ”den trängre familjekretsen”, dvs. efterlevande make, barn, föräldrar och syskon.³¹ Diesen har dock konstaterat att målsäganderätt vid offrets död genom brott endast tillkommer ”efterlevande” och inte sambor, sam-

²⁷ Hassler, Åke, Ett spörsmål om målsäganderätt, i *Festskrift för Otto Hjalmar Granfelt*, Helsingfors 1934 s. 77 f.

²⁸ Se Ekelöf 1996 s. 70 som där hänvisar till en motion i andra kammaren från 1935, Motion, AK, nr 32 s. 1.

²⁹ Rättegångsbalken 20 kap. 13 § 1 st. Se också Olivecrona 1968 s. 91. Ekelöf 1996 s. 69 f.

³⁰ Rättegångsbalken 20 kap. 13 § 2 st.

³¹ Olivecrona 1968 s. 92. Det ska dock konstateras att barn och efterlevande partner till den som dödats genom brott oftast är att anse som målsägande i enlighet med 20 kap. 8 § 4 st.

tidigt som skadeståndslagen endast ger personer som stod den avlidne särskilt nära skadeståndsrätt. Han menar att detta kan innebära att ett efterlevande syskon kan ha målsäganderätt men inte skadeståndsrätt och en sambo skadeståndsrätt med inte målsägandeställning.³²

3.2 Varför är målsäganderätt eftersträvansvärd?

Om målsäganden biträder åtalet eller för talan om enskilt anspråk har han eller hon partställning, men även om talan inte förs har målsäganden en annan ställning än den som inte är målsägande. Exempelvis kallas målsäganden till personlig inställelse vid förhandlingen och får inte höras som vittne.³³ Även om målsäganden inte för talan kan denne ha intresse av att få tillfälle att yttra sig. Målsäganden hörs på ett tidigt stadium av huvudförhandlingen, mellan åklagarens sakframställan och förhöret med den tilltalade. Målsäganden får även lägga fram bevisning, ställa frågor till den tilltalade och vittnen samt plädera i målet.³⁴

Målsägandepositionen ger således brottsoffret en bättre rätt att hävda sina intressen i rättsprocessen. Positionen innebär partställning, den ger närvarorätt och talerätt. Under senare år har målsäganden även fått rätt till bistånd i processen genom rättsliga reformer som rätt till målsägandebiträde, dvs. juridisk bistånd bekostat av staten, samt rätt att ta med sig en stödperson. Skulle inte ett målsägandebiträde utses, har målsäganden ändå rätt till bistånd av åklagaren genom att denne har en skyldighet att föra skadeståndstalan för målsäganden. Sammanfattningsvis har ett brottsoffer som kvalificerar sig som målsägande större utsikter, i alla fall teoretiskt sett, till upprättelse genom rättsprocessen.

4 Avslutning

I de flesta rättstraditioner ses brottsoffret oftast endast som ett vittne i processen och är alltså inte part i målet. Detta har lett till krav på reformer och vissa har också genomförts, exempelvis införandet av s.k. victim impact statements (eller victim personal statements). Ett victim impact statement ger offret en möjlighet att presentera en redogörelse för vad

³² Diesen, Christian, Målsägande? i Kleineman, Jan m.fl. (red.) *Festskrift till Lars Heuman*, Stockholm 2008 s. 120 f.

³³ Olivecrona 1968 s. 71 och 88.

³⁴ Heuman 1973 s. 61.

brottet har inneburit för honom eller henne. Detta sker oftast genom att redogörelsen skrivs ned och sedan läses upp inför rätten, antingen av offret själv eller av en funktionär i rätten. Redogörelsen kan handla om vilka fysiska och psykiska konsekvenser som utsattheten för brott har medfört för offret.³⁵ Syftet med dessa reformer, som i de flesta fall genomförs på grund av krav från brottsofferrörelser i de aktuella länderna, är att visa att utöver den brottsliga handlingen och de konsekvenser den får för samhället i stort så finns ett brottsoffer och han eller hon bör få en möjlighet att berätta om sin utsatthet, både vad gäller ekonomiska och känslomässiga konsekvenser. Införandet av victim impact statements har dock uppfattats som kontroversiellt. Kritiker har menat att syftet med straffprocessen, och dess adversatoriska grund, riskeras om brottsoffret får en mer framträdande roll. Det anses också finnas en risk för en ökad polarisering mellan offer och anklagad och att brottsoffrets i sig berättigade krav att bli hörd kan leda till krav på strängare straff för förövaren. Det har också diskuterats hur känslouttryck egentligen ska hanteras i rättssalen och om det finns en risk att berättigade krav på domarens objektivitet och neutralitet hotas om alltför mycket fokus placeras på brottsoffrets upplevelser. Å andra sidan har forskningen visat att det faktiska inflytandet av dessa redogörelser från brottsoffrets sida har en marginell påverkan på exempelvis domstolens val av påföljd.³⁶

I Sverige har möjligheten för målsäganden att ta till orda inför rätten historiskt sett sällan utnyttjats, men år 1999, under den s.k. Malexander-rättegången, inträdde en förändring. Sambon till en av de dödade poliserna ställde sig då upp i rättssalen och höll ett anförande riktat till de tilltalade där hon berättade om hur hon och övriga anhöriga hade påverkats av det som hade skett. Hon avslutade sitt anförande med att vända sig direkt till de tilltalade och säga att hon hoppades att de skulle få livstids fängelse och att någon skulle slänga bort nyckeln.³⁷ Malexanderrättegången gav upphov till en diskussion om det inträffade var en nyordning i den svenska processen. Det här exemplet har sedan följts av andra, där anhöriga till offer getts utrymme att tilltala rättens ledamöter, exempelvis Engla-fallet

³⁵ Roberts, J. V. and Edgar, A., Victim Impact Statements at Sentencing: Perceptions of the Judiciary in Canada, *International Journal of Victimology*, Vol. 1 No. 4, 128–138, Wolhuter, Lorraine, Olley, Neil, Denham, David, *Victimology: Victimisation and Victims' Rights*, London 2009.

³⁶ Dignan 2005.

³⁷ Brå Apropå nr 2/2009. Utblick Holland. Brottsoffrens roll i rättssalen under förändring.

och Arboga-fallet, där det i båda rättegångarna handlade om mödrar till mördade barn som tog till orda. I debatten som följde på dessa händelser har som ett argument framförts, precis som i den internationella debatten, att tydligare fokus på brottsoffret kan leda till krav på strängare straff.³⁸ Och även i den svenska debatten lyftes frågan om att en sådan utveckling inte heller står i överensstämmelse med den ideologiska grunden för straffprocessen, utan att rättegången är en fråga om en konflikt mellan staten och den misstänkte. Det fanns å andra sidan även uppfattningar i debatten som gick ut på att det som hände under Malexanderrättegången var ett framsteg för brottsoffer och början på en positiv utveckling där offret kunde ges en tydligare roll i rättegången.³⁹

Frågan är då om de ovan givna exemplen kan ses som ett trendbrott i den svenska straffprocessen. Det kan diskuteras om det numera finns ett större utrymme för målsäganden och för de som i vissa situationer likställs med målsägande, t.ex. för brottsoffers familj, att rent konkret komma till tals i rättssalen. En intressant fråga är om influenser kan tänkas komma från andra rättstraditioner, dvs. har den svenska straffprocessen tagit intryck av den internationella brottsofferdiskursen, eller handlar det istället om ett utflöde av den historiskt starka ställning som målsäganden haft i den svenska rättstraditionen, och att detta tar sig uttryck inte bara i teoretisk talerätt utan också i rent praktiska uttalanden inför rätta, också i form av att försöka påverka domstolens val av påföljd. Och frågan som inställer sig är då; är detta en positiv eller negativ utveckling?

³⁸ Bjereld, Ulf och Demker, Marie, De sörjande får inte bli domare i *Dagens Nyheter* Debatt 22 januari 2000.

³⁹ Brå Apropå 2000. Malexanderrättegången milstolpe för brottsoffren.

